
Zapisi

Tone Ferenc

Don Pietro Brignoli in njegovi ustreljenci

Za knjigo vojaškega duhovnika don Pietra Brignolija *Santa messa per i miei fucilati* (podnaslov: *Le spietate rappresaglie italiane contro i partigiani in Croazia dal Diario di un cappellano*), ki jo je milanska založba Longanesi izdala leta 1973, smo Slovenci prvič izvedeli iz poročila višje arhivistke Nade Kobal, ki ga je objavila v reviji *Borec* XXIX, 1977, št. 8-9, str. 443-448. V opombi je povedala, da ji je knjigo poslal Valentin Brecelj iz mesta Sunshine v Avstraliji. Kobalova je v svojem poročilu v obliki kronologije povzela tiste odlomke Brignolijeve knjige, ki pričajo o ustrelitvah ujetih partizanov in prijetih aktivistov OF ali celo popolnoma nepolitičnih ljudi po vaseh med veliko italijansko ofenzivo na Dolenjskem in Notranjskem poleti in jeseni 1942.

Brignolijevo knjigo je na Slovenskem prva v celoti objavila revija *Borec* XLIII, 1981, št. 1-3, str. 9-64, v prevodu Nedeljke Pirjevec, z opozorilom revijinega glavnega in odgovornega urednika Jožeta Dežmana in s spremno besedo Dorice Makuc. Prevod Brignolijeve knjige ima v reviji *Borec* naslov *Sveta maša za moje ustreljene. Iz dnevnika vojaškega kaplana*. Brignolijeva knjiga v slovenščini je razdeljena na tri dele, in to: *I. Zvezčič za ustreljene* (str. 11-46), *II. (Ogenj in žveplo z neba* (str. 47-58) in *III. Korespondenca v zvezi z iskanjem groba ustreljenega*. Na tega ustreljenega se nanašajo Brignolijevi zapiski z dne 17. in 18. avgusta 1942 (str. 59-64). Za slovensko zgodovino najpomembnejši I. del je z opombami (9 opomb na straneh 43 in 44) opremil Franci Strle.

Ponovno je Brignolijevo knjigo v slovenščini izdala Goriška Mohorjeva družba v Gorici leta 1995, in to kot svojo redno knjigo za leto 1996 (183 strani). Prevedla jo je Nedeljka Pirjevec, kot prej za revijo *Borec*. Uvodno besedo zanjo je napisal znanstveni sodelavec Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani dr. Bojan Godeša (str. 5-16). V začetku (I, str. 5-6) je navedel nekaj tujih pričevanj o dogajanjih na Slovenskem med drugo svetovno vojno in ugotovil, da nobeno tuje pričevanje "ne opisuje tako neposredno vojnega gorja, ki ga je doživljal slovenski človek, kot ga izpričuje dnevnik vojaškega kurata Pietra Brignolija." S to oceno popolnoma soglašam. Nato je dr. Godeša navedel nekaj del v italijanščini, iz katerih lahko italijanski bralec zve kaj več o veliki italijanski ofenzivi na Dolenjskem in Notranjskem poleti in jeseni 1942. Navaja tudi mojo knjigo *La provincia "italiana" di Lubiana; Documenti 1941-1942*; žal pa za slovenskega bralca, ki bo bral Brignolijev dnevnik v slovenščini, ni povedal, da obstaja tudi njena slovenska izdaja *Fašisti brez krinke; Dokumenti 1941-1942* (Maribor 1987), čeprav na

straneh 12 in 13 navaja iz nje dobesedno odlomka dveh dokumentov. Slovenskemu bralcu bi lahko povedal, da lahko najcelovitejši prikaz italijanske ofenzive najde v moji 1. knjigi *Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945* (Ljubljana 1987), str. 387-537. Dr. Godeša je tudi predstavil Brignolija in sestavo njegovega dnevnika (II, str. 7-8). Največ prostora (III, str. 8-15) pa je dr. Godeša posvetil pregledu italijanske okupacijske politike v Ljubljanski pokrajini, ki je dober uvod v razumevanje Brignolijevih dnevniških zapiskov in velike italijanske ofenzive. Popravljal bi mu le majhen spodrselj, ko pravi, da je v zgodnjem poletju 1942 moral visoki komisar prepustiti vojski, da poizkuša razrešiti nezavidljiv položaj. To se je namreč zgodilo še pred zgodnjim poletjem 1942: 19. januarja je moral Emilio Grazioli na Mussolinijev ukaz (veljal je tudi za Dalmacijo) izročiti vojski **obrambo** javnega reda in mira, 30. maja 1942 pa še njegovo **varovanje**. Jeseni 1942 pa je Mussolini celo izjavil, da bi ga odstranil, če ne bi šlo za ugled režima. Končno (IV, str. 15-16) je dr. Godeša predstavil še Brignolijev način razmišljanja, "ki je razmeroma preprost in ni posebej podprt z globljimi teoretično-filozofskimi pogledi. Marsikdaj tudi poznavanje konkretnih okoliščin ni prav veliko, saj ne pozna ne krajev ne ljudi." Opozoril pa je tudi, "da lahko v Brignoliju prepoznamo pokončnega človeka z visoko moralno, ki je uspel tudi v tej pekleni tragediji, kot vojni spopad sam imenuje, obdržati etično držo." Prav na koncu svoje uvodne besede je dr. Godeša Brignolijev dnevnik označil predvsem za zgodovinski vir, s čimer lahko popolnoma soglašamo. Dodal bi še natančnejšo oznako: je **vir prve roke**, ker izvira od udeleženca dogodkov, in je **primarni vir**, ker nam pove to, česar nam drugi viri ne povedo.

O slovenski izdaji Brignolijevega dnevnika v knjižni obliki so sredstva javnega obveščanja že poročala. Kaže, da je vsaj pri nas še največ napisala Mojca Širok v *Mladini* (št. 15, 9.4. 1996, str. 52, *Poslednje olje in milostni strel*). Ugotavlja, da v Brignolijevih zapiskih "ni ničesar o razlogih, ki so pripeljali do vojne, ali o ciljih, za katerimi so stremele vanjo vpletene strani, o pomembnih ljudeh, ki so jo vodili, ali morda o veličastnih zmagoslavjih in grenkih porazih, ki naj bi jih bila polna. Brignolija nič od tega ne zanima." Če je to kritika Brignolijevih zapiskov, bi se lahko vprašali, ali Širokova ne zahteva preveč od tega italijanskega vojaškega duhovnika. Upravičeno pa se Širokova vprašuje, ali je Brignoli sploh vedel za imena krajev, skozi katere je hodil ali jih ne navaja namenoma. Sodim, da si je skoraj gotovo zapisoval imena krajev, saj si je nekajkrat celo zapisal njihovo oznako, npr. 25.7. "vas revežev", 26. - 27.8. "čudovita vas revežev", 27.8. "nasmejana vas", pa najbrž ni hotel krajevnih imen objaviti v knjigi, saj se je izognil navajanju takšnih imen kot sta Kočevje in Ljubljana, v katerih je preživel več mesecev. Skoraj gotovo pa si ni zapisoval imen ustreljenih, ki jih je bilo več kot sto.

V svojem zapisu ne mislim mnogo govoriti o Brignolijevem dnevniku, ki je tudi zame pretresljiv zgodovinski vir. Hočem ga dopolniti s podatki iz širše zbranih arhivskih in drugih virov. Gre predvsem za **imena krajev**, v katerih je bil Brignoli

priča tragičnih dogodkov, in imena ustreljenih. Da bi bralec lažje spremljal oboje, tj. Brignolijevo pripoved in moja pojasnila, sem se držal časovnega zaporedja in v oklepajih navajal strani v reviji Borec in v knjigi, ki jo je izdala Goriška Mohorjeva družba.

Don Pietro Brignoli in njegov polk

Nekaj več podatkov kot so jih o don Brignoliju do sedaj podali izdajatelji italijanske in slovenske izdaje njegove knjige, je na voljo v arhivskem fondu personalnega oddelka poveljstva XI. armadnega zbora v Arhivu republike Slovenije - dislocirana enota II, prej arhiv Inštituta za novejšo zgodovino. Brignoli se je rodil 15. oktobra 1900 v kraju Cenate d'Argon v provinci Bergamo očetu Alessandru in Anni, rojeni Magri. V duhovnika je bil posvečen 29. maja 1926. Poleg svojega materinega jezika - italijanščine - je znal tudi francosko. Dne 7. decembra 1922 so ga na naboru v Bergamu spoznali za bolehnega na pljučih, 3. januarja 1936 pa so ga tam določili za vojaškega duhovnika (cappellano militare) s činom poročnika. Nato je služil vojaški rok v Meranu, vendar že določen za vojaško duhovniško službo v Vzhodni Afriki. 18. decembra 1936 se je v Neaplju vkrcal na parnik "Aquileia" in se čez devet dni izkrcal v Massawi v Eritreji ter delal v vojaški bolnišnici št. 407 in v mestu Debre Berham (Amara) v t. i. Italijanski Vzhodni Afriki (AOI). Čez dve in pol leti so ga premestili v neko drugo mesto (Seisa). 19. marca 1940 se je vkrcal na ladjo "Italia" in se po osmih dneh izkrcal v Brindisiju. Po nekaj mesecih dopusta so ga 1. avgusta 1940 dodelili v službo k 2. polku pehotne divizije sardinskih grenadirjev (21. divisione fanteria "Granatieri di Sardegna"), kamor je prispel 26. decembra 1940. Z omenjenim polkom je v prvi polovici maja 1941 prispel iz Ajdovščine v Kočevje. Tam je do decembra 1941 prebil razmeroma mirno dobo. Tisti mesec pa so 1. in 2. polku zamenjali območji: 1. polk pod poveljstvom polkovnika Piera Luigija Dal Negra so iz Ljubljane poslali v Kočevje, 2. polk pod poveljstvom polkovnika E. Silvestrija pa od tam v Ljubljano, medtem ko sta bili divizijsko poveljstvo - poveljnik divizijski general Taddeo Orlando - in poveljstvo 13. topniškega polka pod poveljstvom polkovnika Antonia Carravetta ves čas v Ljubljani. Divizija je imela ob prihodu v osrednjo Slovenijo tudi 55. legijo črnih srac s poveljnikom konzulom Grazianom Sardujem v Ljubljani, vendar jo je že čez nekaj mesecev izgubila, poslali so jo drugam. Kmalu po prihodu polka v Ljubljano je polkovnika Silvestrija nasledil polkovnik Tomasso Latini, njega pa po smrti maja 1942 polkovnik Umberto Perna; ta je nato poveljeval polku do odhoda divizije na Hrvaško in še dlje. Ko je bil polk še v Kočevju, je divizijsko poveljstvo predlagalo don Brignolija za odlikovanje "cavaliera", viteza krone Italije, ki ga je tudi dobil. Po kapitulaciji Italije se je Brignoli nekaj časa bojeval proti nemškemu okupatorju v Italiji, nato pa služboval kot profesor verouka na klasični gimnaziji P. Sarpi, duhovni asistent v zavodu za vojne sirote in končno župnik v fari Ganda. Umrli je v Bergamu 17. avgusta 1969.

Drugi polk divizije sardinskih grenadirjev je imel tri bataljone, ki so jih v času, ki ga zajema Brignolijeva knjiga, vodili: 1. bataljon podpolkovnik Ferdinando Carignani, 2. bataljon major Leonida Lupini in za njim major Vittorio Pensabene, 3. bataljon major Guido Ripoli. Po prihodu polka v Ljubljano je divizijsko poveljstvo njegove bataljone nenehno uporabljalo za celo vrsto ofenzivnih operacij proti partizanskim enotam v bližnji in daljnji okolici Ljubljane.

Don Brignoli prvič pri ustrelitvi Slovencev

Med operacijami bataljonov 2. grenadirskega polka v okolici Ljubljane je bila tudi operacija proti Horjulski četi v Polhograjskih Dolomitih 7. maja 1942. V njej je bil pri Hruševem smrtno ranjen polkovnik Tomasso Latini, padlo je več kot 30 in ranjenih je bilo več kot 80 vojakov. Ta udarec je bil do tedaj najhujši za italijansko vojsko v Ljubljanski pokrajini. Italijanska vojska je iz maščevanja 12. maja 1942 ustrelila 14 moških s tistega območja. Brignoli, ki je opisal oba dogodka (Borec 13-15, knjiga 20-26), je v svoj dnevnik napisal: "*Obupan sem. Dogodki minulih dni so me porazili. Datuma, ki si ju moram zapomniti: 7.5. 1942, dan, ko sem sprejel svoje vojake. 12.5. 1942, dan, ko sem prisostvoval ustrelitvi štirinajstih ljudi.*"

Štirinajst ljudi je italijanska vojska ustrelila pri Srednji vasi pri Polhovem Gradcu. Nekaj deset ljudi je dan prej zaprla v gasilski dom na Pristavi pri Polhovem Gradcu in jih je tam držala zaprte celo noč na 12. maj. Tiste, ki so jih po ne vem kakšnih merilih določili za usmrtitev, je zjutraj 12. maja spovedal polhograjski župnik Janez Štrukelj (roj. 14.9. 1869). Ustrelili so jih okoli 150 metrov stran od ceste, kjer stoji spomenik z lepim stihom:

Pred puškami stojim,
jutro vstaja,
živo jutro
poslednjega maja,
sonce,
urno izza zelenega hriba vstani,
poslednjič me s svojo čisto
lučjo nahrani!

Ustreljeni so bili: Ciril Bastarda, 1905, Dolenja vas 23; Anton Bitenc, 1917, Hruševo 7; Ivan Češnovar, 1913, Log 2; Stanislav Glavič, 1918, Hrastenice 7; Alojzij Jesenovec, 1911, Dolenja vas 21; Jože Jesenovec, 1906, Dolenja vas 21; Ivan Kožuh, 1912, Dvor 5; Matija Rožnik, 1921, Gabrje 12; Anton Rus, 1918, Hrastenice 6; Matija Velkavrh, 1913, Babna Gora 4; Anton Velkavrh, 1910, Babna Gora 4; Jakob Založnik, 1921, Podreber 5; Franc Zdešar, 1913, Babna Gora 20; Anton Žagar, 1909, Dvor 14.

Tisti, ki ga Brignoli omenja, da je padel prejšnji dan in so ga mrtvega nesli na kraj usmrtitve štirinajstih, naj bi bil Jakob Trobec, 1918 iz Hruševega 6. Padel naj bi na Babni Gori.

Franc Trnovc iz Srednje vasi, letnik 1918, ki se dobro spominja dogodkov iz vojnega časa, mi je 16. aprila 1996 povedal, da je nekdo od štirinajstih skušal pobegniti s kraja usmrtitve. Bajе se je hotel skriti v neko jamo za lan, pa so ga takoj izsledili in ga usmrtili z ročnimi bombami.

Petnajst mrtvih niso pokopali na kraju usmrtitve ali na pokopališču v Polhovem Gradcu. Odpeljali so jih s tovornimi avtomobili v Ljubljano na Žale in jih tam pokopali. Za podatke, ki sem jih drugod iskal zaman, se lepo zahvaljujem Francu Trnovcu iz Srednje vasi 10 in Mariji Rus s Pristave pri Polhovem Gradcu 23.

Don Brignoli v veliki italijanski ofenzivi

Divizija sardinskih grenadirjev je sodelovala v veliki italijanski ofenzivi na Notranjskem in Dolenjskem kot t. i. manevrska masa, kakršna je bila ob njej še divizija alpskih lovcev (divisione fanteria "Cacciatori delle Alpi"). V prvih treh fazah ofenzive sta prodirali od severa na jug zahodno od ceste Ljubljana - Velike Lašče - Ribnica na Dolenjskem - Kočevje - Brod na Kolpi, in to divizija alpskih lovcev na levi in divizija sardinskih grenadirjev na desni strani. Drugi grenadirski polk je tvoril desno krilo svoje divizije in mejil na XI. bojno skupino graničarjev, ki je z delom svojih sil prodirala po Cerkniški in Loški dolini. Od Ljubljanskega barja do Bele krajine naj bi ofenziva imela tri faze od skupno načrtovanih osem faz. Polk je takrat imel 92 častnikov, 139 podčastnikov, 1914 vojakov, 351 mul, 12 voz, 48 avtomobilov in 7 motornih koles. S seboj je imel tudi tri t. i. informatorje, ubežnike iz partizanov, za prepoznavanje partizanov, aktivistov OF in drugih protifašistično usmerjenih ljudi.

* * *

16. julija "Bataljoni gredo v akcijo"

Dne 16. julija, ko se je nehala t. i. topniška priprava, je 2. grenadirski polk krenil s položajev Podpeč - Žalostna gora - Pako v smeri Rakitne, in to tako, da sta prodirala 1. in 3. bataljon, 2. bataljon pa je bil v divizijski rezervi. Prvi dan je polk dosegel črto Štanga - Tisovec - Srobotnik, drugi dan Linte - Smrekovec in tretji dan Županov vrh - Rakitna - Krimček.

Brignoli (Borec 17, knjiga 31) za prvi dan ofenzive ne navaja nobenih konkretnih podatkov o ustreljenih; navaja le na splošno: "*Tiste, ki so jih naši bataljoni polovili, so imeli za upornike in so z njimi temu ustrezno tudi ravnali.*"

18. julija

Polk je ta dan dosegel črto, določeno za cilj prve faze ofenzive, nato je imel nekaj dni nalogo t. i. čiščenja, tj. preiskave Rakitne in okólice. Brignoli (Borec 17, knjiga 33) pravi, da je vojaštvo "*prišlo v vas o mraku;*" ta vas je bila Rakitna. Pravi tudi, da so v nekem seniku našli puško in nekaj bomb in so zato ustrelili nekega mladeniča, očeta pa pustili pri življenju. Poveljstvo polka je 19. julija poročalo, da so puško našli v seniku Ivana Kržiča na Rakitni in ga zato ustrelili.

19. julija

Brignoli (Borec 17, knjiga 33) navaja, da so v isti vasi ustrelili še štiri ljudi, in to zato, ker je visok častnik iz štaba armadnega zbora na obisku očital poveljniku polka, da ravna premilo. Najbrž se je temu častniku za tri dni ofenzive zdelo premalo, da je polk ustrelil le enega samega človeka. Zato je polkovnik Perna dal dopoldne ob desetih ustreliti Franca Sveteta in Jakoba Šušteršiča, češ da sta iz Preserij, prijeli pa so ju na Rakitni. Popoldne pa je dal ustreliti še štiri, in to: Janeza Mikuša iz Gornje Brezovice, prijetelega na Rakitni, Jožefa Tavžlja, Jožefa Vidmarja in Jožefa Grmka, češ da so v njihovih hišah našli vojaške predmete. To dogajanje je Franci Strle v opombi 2 (Borec 43) domnevno postavil v Iško oziroma v Iško vas. Iz Iške vasi proti Krimu je prodiral bataljon 1. grenadirskega polka, za njim pa je to območje ‚čistila‘ posebna manevrska skupina XI. armadnega zbora pod poveljstvom generala Adolfa De Rienzija (bil je poveljnik pehote v diviziji sardinskih grenadirjev).

21. julija

Po 20. juliju je imel polk nalogo ‚čistiti‘ širšo okolico Rakitne, tj. območje med Rakitno, Ustjem, točko 860, Sv. Vidom nad Cerknico in Ravnami. **Brignoli** (Borec 18-19, knjiga 34-36) pravi, da bi rad *“zapisal ime te gorske vasice s krvjo njenih ustreljenih.”* Gre za Sveti Vid nad Cerknico, po vojni preimenovano v Žilce. Strle je v opombi 3 (Borec 43) dogodek napačno postavil v *“gorsko vas Zapotok pod Kurešekom”* in don Brignoliju celo prisodil zmoto glede števila ustreljenih oseb. Brignoli pove, da so prišli v to vas na večer po zelo neurejenem pohodu. Pred 2. grenadirskim polkom je iz druge smeri v vas prodril 8. bataljon črnih srajc “M”, ki je nekoč, ko je bil v Ljubljani pod poveljstvom črnosrajčniškega stotnika (centuriona), pozneje majorja (1. senior) Leopolda Gagliardija streljal na smrt obsojene rodoljube in talce. Brignoli daje vedeti, da pozna ta bataljon in njegovo dejavnost v Ljubljani. Iz drugih virov zvemo, da je ta črnosrajčniški bataljon, ko je po bojih 16. in 17. julija prodril v Sv. Vid, prijel 31 moških in jih nato izročil 2. grenadirskemu polku. Polkovnik Perna je izbral “kandidate smrti” in poročal: “Osemnajst, označenih kot pripadnike partizanskih tolp, in osumljenih, da so ovirali zasedbo Sv. Vida 16. in 17. t.m., je bilo ustreljenih.” To so bili: Franc Bečaj, r. 1891, bivališče Sv. Vid 9; Franc Pirman, 1908, Sv. Vid 22; Anton Hiti, 1895, Sv. Vid 2; Stanko Ponikvar, 1908, Sv. Vid 13; Edvard Ponikvar, 1906, Sv. Vid 16; Alojzij Rutar, 1902, Sv. Vid 18; Jožef Arko, 1902, Sv. Vid 28; Alojzij Milavec, 1903, Sv. Vid 27; Otmar Novak, 1883, Sv. Vid; Janez Pirman, 1906, Sv. Vid 20; Janez Klonkar, 1915, Sv. Vid 2; Franc Hribljan, 1905, Čohovo 8; Janez Zadnikar, 1909, Čohovo 7; Janez Mackinič, 1906, Čohovo 9; Janez Srnel, 1898, Čohovo 4; Jožef Srnel, 1913, Čohovo 4; Jožef Brencce, 1899, Čohovo 5; Anton Mahnič, 1897, Čohovo 6.

23. julija

Brignoli piše (Borec 19, knjiga 37), da so v isti vasi, tj. pri Sv. Vidu nad Cerknico, ustrelili še šest oseb in da so bili med njimi štirje bratje. Polkovnik Perna je 23. julija poročal, da so iz vasi Korošče ustrelili Franca, Janeza in Jožefa Korošca in njihovo hišo "zravnali z zemljo". V Zali pa so prijeli tri osebe, od katerih sta bili dve iz tega kraja, ena pa iz Hruškarjev. Jožefa Doleža, r. 1908, in Jožefa Bečaja, r. 1908, so ustrelili, Andreja Tekavca, r. 1913, pa so še pustili pri življenju, da bi jim dal podatke o orožju in strelivu, kaže pa, da so ustrelili tudi njega. 25. julija pa je polkovnik Perna poročal, da so 22. in 23. julija ustrelili Antona Tekavca iz Koroščev in Andreja Tekavca iz Zale, katerih usmrtitev je bila že preklicana, češ da bosta dala podatke, a jih nato nista mogla dati. Kot kaže, se število ustreljenih iz italijanskih dokumentov (7) ne ujema s številom, ki ga navaja Brignoli (6).

25. julija

Brignoli (Borec 19-20, knjiga 39) označi vas, v katero so prišli ta dan, ko se je začelo čiščenje v drugi fazi ofenzive, za "*vas revežev*", v kateri so ustrelili eno osebo. Ta vas je bila Bloška Polica ob cesti Cerknica - Nova vas - Sodražica. Za ime ustreljenega, ki naj bi ga na štab polka poslal njegov tretji bataljon, ne zvemo niti od Brignolija niti iz italijanskega gradiva.

1. avgusta

Kaže, da so imele italijanske enote v ofenzivi, ko so 25. julija dosegle črto Cerknica - Nova vas - Sodražica, nekaj dni počitka, saj je poveljstvo XI. armadnega zbora šele 26. julija izdalo povelje za tretjo fazo ofenzive. Ta faza se je začela 28. julija, ko je 2. grenadirski polk začel prodirati s črte Bloška Polica - Studenec na Blokah na jug proti črti Prečnik - Zajčji hrib - Mušnevec, ki naj bi jo dosegel v treh dneh. Prvi bataljon je prodiral na levi in tretji na desni strani polkovnega razporeda; levo od 2. grenadirskega polka je prodiral 1. grenadirski polk, desno pa graničarji.

Za ta dan je Brignoli (Borec 20-21, knjiga 41-43) zapisal: "*Enajst ustreljenih in vas v plamenih; nisem bil zraven.*" Strle je v opombi 4 (Borec 43) pravilno ugotovil, da gre za Loški Potok. Italijanski podporočnik, ki ga Brignoli omenja, da je padel, je bil Sergio Dalmazzo, r. 1921; padel je kot poveljnik voda v 4. četi 1. bataljona 30. julija pri vasi Prečnik. Enajst oseb, katerih število navaja Brignoli, niso ustrelili 1. avgusta, temveč dan prej, tj. 31. julija; po podatkih iz italijanskega vira se je to zgodilo pri Travniku, po drugih virih pa v Sadolu, kar je ledinsko ime. Ustrelili so jih vojaki Carignanijevega 1. bataljona. Carignani je namreč 31. julija poročal: "Opravljena je bila ustrelitev 11 komunističnih upornikov." Ustreljeni so bili: Janko Benedičič, 1902, Loški Potok; Ladislav Čuk, 1902, Črni Vrh nad Idrijo; Jože Debeljak, 1913, Loški Potok; Franc Debeljak 1921, Loški

Potok; Slavko Debeljak, 1923, Loški Potok; Anton Dorrer, 1913, Krvava peč; Anton Geršič 1915, Rodine 24; Konrad Kusolj, 1915, Rodine 26; Jože Mikulič, 1913, Loški Potok; Anton Mikulič, 1924, Loški Potok; Pavel Silovina, 1903, Krško.

Brignoli tokrat ni bil udeležen pri usmrnitvi, ker je spremljal truplo padlega podporočnika. Navedel je, da jih je izdal tamkajšnji župnik. Kot vemo, je bil to župnik Jože Pravhar, r. 1874 v Šenčurju pri Kranju. Organi narodnoosvobodilnega gibanja v ribniškem okrožju so sumili Pravharja protipartizanske dejavnosti, vendar kot kaže, še niso vedeli za sestanek s polkovnikom Perno na usodni dan za enajst prebivalcev Loškega Potoka. Zato ga je sodišče notranjskega vojnega področja 7. maja 1944 obsodilo na izgon iz kraja bivanja in so ga poslali v Belo krajino. Najbrž so šele iz zaslišanja župana Franca Bartola zvedeli, da je bil tudi Pravhar na sestanku s Perno, zato so ga ponovno zaslišali. Zaslišal ga je javni tožilec pri predsedstvu SNOS dr. Vito Kraigher in se nato pritožil na prenizko odmerjeno kazen. 18. maja 1944 je Pravhar v zaslišanju pred glavnim javnim tožilcem o dogajanju v Loškem Potoku 31. julija 1942 izpovedal:

“Spominjam se, da so Italijani takrat res ubili 11 fantov in mož v Sadolu. (...) Bilo je to 31. julija 1942 in istega dne je prišel v gostilno Bartol na Hrib šte. 58 neki italijanski polkovnik ter je klical mene, župana in Antona Košmrla - občinskega tajnika. V tistem trenutku, ko smo bili vsi skupaj v gostilni, gori imenovanih 11 fantov še ni bilo ustreljenih, gotovo pa so bili že odbrani in določeni za streljanje. Kdo je dotične fante izdal, v tem trenutku nisem vedel. Italijani, tj. polkovnik je zahteval od mene, kakor tudi od župana in občinskega tajnika Košmrla (Župan je Bartol Franc šte. 58 na Hribu), da jim povemo, kateri so v naši občini partizani in komunisti. Polkovnik je imel z nami po njegovem namenu posvet. Skušal je dobiti obtežilni material za to, katere ljudi bi streljali, odnosno aretirali ali internirali. Ta posvet se je izpremenil v zaslihanje. Pri tem zaslišanju smo bili jaz, župan in tajnik vsi skupaj prisotni. Polkovnik nas je zelo vrtil. Predložil je nek popis ljudi iz Loškega Potoka, tj. vasi Hrib, Travnik, Retje in Mali log ter Šegova vas. Spominjam se, da so skušali ugotoviti tudi hiše, katere naj bi požgali. Spominjam se, da je bil prisoten pri tem posvetu samo polkovnik. Vsi trije smo bili solidarni ter nismo ničesar izdali. Poizvedbe polkovnika so se nanašale v glavnem na to, ali je dotični v gozdu ali doma in ali ga poznam osebno. Odvrnili smo, da je večina moških doma, za nikogar specialno nismo rekli, da je v gozdu, ker nismo vedeli. Jaz osebno sem se držal Tabora, zato nisem tudi za sebe vedel, kdo naj bi bil v partizanih. Polkovnik pri tej priliki ni zvedel ničesar obtežilnega. Spominjam se, da se je vršil ta posvet zvečer dne 31. julija 1942, isti večer pa so Italijani ustrelili 11 fantov. Izključujem zvezo med tem našim posvetom in streljanjem fantov, vem pa sigurno, da so Italijani isti večer ustrelili fante, ker je polkovnik zahteval, da jih pred ustrelitvijo izpovem. V tem trenutku sem tudi zvedel, da bodo ustrelili 11 fantov. Odklonil sem izpovedovanje, ker sem bil žalosten in potr. Mesto mene je to potem izvršil pater Bogdan Markelj. Ko je polkovnik zahteval, naj fante izpovem, nisem od

polkovnika zahteval, naj jih ne strelja, to pa zaradi tega, ker sem bil razburjen. Opravil je to pater Bogdan po mojem naročilu, ki je še vedno v Loškem Potoku kaplan, in sicer na Hribu. Italijani so ga odpeljali z avtomobilom na mesto streljanja, streljanje samo pa se je izvršilo 1 uro po našem posvetu. Morda sem tudi jaz prosil, toda danes se ne spominjam. Spominjam se, da so mi drugi dan ljudje na moje vprašanje, kako je do tega streljanja prišlo, odgovorili, da je fante izdal neki partizan, ki se je vrnil iz gozda, toda ni bil iz Loškega Potoka. Ljudje so rekli, da so Italijani nagnali fante na neki vrt in na tem vrtu je dotični partizan pokazal z roko na dotične fante, ki so jih potem ustrelili. Ta pregled naj bi se izvršil dne 31. popoldne. Spominjam se, odnosno domnevam, da 3 ali 4 niso bili preje partizani, druge pa je najbrž dotični izdajalec videl v partizanih in jih potem izdal. Izgleda, da se je 7 ali 8 partizanov vrnilo domov in jih je potem dotičnik izdal. Kako je izdal tudi 3 ali 4 druge fante iz naše občine, mi je nerazumljivo, ker jih ni mogel poznati, saj ni bil domačin. Očividno se je zmotil, ali pa mu jih je nekdo drugi nakazal, ali pa je zgrešil fizionomijo. Ne vem si razlagati, zakaj nas je sploh polkovnik obiskal, odnosno zahteval neko naše mnenje, ker so bili ljudje že poprej odbrani. Njegova zahteva po mnenju nas treh se je nanašala na veliko število oseb." (Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev (dalje KUZOP), fasc. 899, gradivo o obsojenem J. Pravharju, zapisnik zaslišanja 18.5. 1944).

Kaže, da sodišče Notranjskega vojnega področja, pred katerim je bila 22. avgusta 1944 ponovna javna ustna sodna obravnava v Črnomlju, ni verjelo tej Pravharjevi izpovedi in ga je obsodilo na smrt, skupaj z njim pa na težko prisilno delo tudi Košmrlja in Janeza Turka, ki sta tudi bila na omenjenem sestanku s polkovnikom Perno. (ARS II, KUZOP, fasc. 899, gradivo o obsojenem J. Pravharju; fasc. 212 a/I, sodba vojaškega sodišča Notranjskega vojnega področja 22.8. 1944, pismo vojaškega sodišča za Notranjsko 23.8. 1944). Senat višjega vojaškega sodišča Vrhovnega štaba NOV in POJ pri Glavnem štabu NOV in PO Slovenije je pod predsedstvom generala Jaka Avšiča in s sodnikoma Jernejem Stantetom ter dr. Teodorjem Tominškom na nejavni seji 8. septembra 1944 potrdil smrtno kazen za Pravharja, za Košmrlja in Turka pa kazen prisilnega dela po osvoboditvi in na izgon iz kraja bivanja. (ARS II, KUZOP, fasc. 899, gradivo o obsojenem J. Pravharju, sodba senata višjega voj. sodišča pri glav. štabu NOV in POS 8.9. 1944). V tej sodbi beremo tudi tole:

"Iz spisov prvostopnega sodišča izhaja, da je dne 31.7. 1942 prišel v Loški Potok župnik Hren iz Blok v družbi italj. oficirjev in sklical obtoženega župnika Pravharja, obtoženega obč. tajnika Košmrlja Antona ter župana Bartola na sestanek, na katerem je bila ustanovljena taka ovaduška komisija za področje Loškega Potoka. Župnik Hren je natančno poučil obtoženega župnika Pravharja Jožeta, kakšna je naloga takšnih komisij.

Že popoldne istega dne se je vršil drugi sestanek te komisije, katerega se je udeležil neki italj. polkovnik. Ta je pokazal udeležencem ovaduškega sestanka

11 legitimacij s fotografijami in zahteval od njih podatke o tem, ali so imetniki legitimacij pripadniki partizanstva, ali ne. Odgovor ovaduške komisije, za katero je govoril prvenstveno obtoženi Pravhar, je imel za posledico, da je italijansko vojaštvo ustrelilo 7 imetnikov teh legitimacij, dočim 4 niso ustrelili.”

Ker je baje predsedstvo SNOS Pravharjevo milostno prošnjo zavrnilo, so Pravharja, ki je svoje izgnanstvo od maja 1944 prebijal skupaj z nekaterimi svojimi farani v Črnomlju, usmrtili 10. septembra 1944 v Vojni vasi pri Črnomlju. (P. Lojze Žabkar: Izpovedi (pesmi in dnevnik). Ljubljana 1991, str. 131; glej tudi Palme mučeništva. Ubiti in pomorjeni slovenski duhovniki, redovniki in bogoslovci in nekateri verni laiki. Celje 1994, str. 180-182). Župana Franca Bartola iz Loškega Potoka je partizansko vojaško sodišče Notranjskega vojnega področja obsodilo na smrt 31. maja 1944 in so ga tudi usmrtili.

5. avgusta

Po 31. juliju je prodiranje obeh divizij, ki sta tvorili t. i. manevrsko maso, šlo počasi po zelo razčlenjenem in gozdnatem območju. Razpored enot je bil enak kot do konca julija, 1. grenadirski polk na levi in 2. grenadirski polk na desni strani divizijskega razporeda. 2. grenadirski polk je imel nalogo v nekaj dneh dospeti do črte Loška stena (blizu Osilnice) - Ravenska kap - Dolnja Briga, od koder naj bi naslednje dni „čistil“ območje do Kolpe. Na tem območju je bila najprej skupina vasi okoli Drage, ki ni bila v Ljubljanski temveč v Reški pokrajini (bivša Savska oziroma Hrvaška banovina). Brignoli (Borec 21-22, knjiga 44-47) navaja *“štirinajst ustreljenih”* in da bi tudi ime tega kraja *“rad zapisal s krvjo njenih ustreljenih.”* Ta vas je bila Draga. Polkovnik Perna je 5. avgusta sporočil imena 14 ustreljenih: Anton Knaus, 1906, Srednja vas 22; Anton Malnar, 1902, Srednja vas 35; Ivan Poje, 1909, Srednja vas 19; Ivan Knaus, 1907, Srednja vas 24; Valentin Troha, 1910, Srednja vas 3; Ivan Kovač, 1911, Srednja vas 10; Josip Ožbolt, 1892, Gornji Žagarji 69; Bogdan Korošak, 1923, Gornji Žagarji 27; Franc Vesel, 1924, Podpreska; Valentin Miklič, 1895, Pungert; Franc Miklič, 1906, Stari Kot; Jožef Miklič, 1912, Stari Kot; Marko Turko, Čabar; Filip Tušek, Čabar. Najbrž se na to ustrelitev nanaša radijsko povelje generala Orlanda 4. avgusta poveljstvu 2. grenadirskega polka: *“Izvršite moja povelja in postrelite!”* Mladenič, katerega smrt navaja Brignoli, je bil najbrž sedemnajstletni ali osemnajstletni Franc Vesel iz Podpreske, ki je bil najmlajši med ustreljenimi v tej skupini.

Prijete moške iz Drage in njene okolice so zaprli na karabinjerski postaji v Dragi, odbrane za ustrelitev so naložili na tri tovarne avtomobile in jih odpeljali na dragarske njive in od tam v bližnji gozdiček ter jih tam postrelili. (Anton Ožbolt: Dežela Petra Klepca. Ljubljana 1974, str. 443. On navaja število 14 ustreljenih, imensko pa le 5, in to Troho, Kovača, Malnarja, Ožbolta in Tuška.)

8. avgusta

Brignoli (Borec 23, knjiga 50-51) za ta dan pove, da so bili v vasi s tremi zaselki pri 3. bataljonu ustreljeni trije ljudje. Gre za vasice Borovec pri Kočevski Reki, Ravne in Pleš. Ta dan so ustrelili v Borovcu Jožeta Moharja, 1911, Gornja Briga 5, Filipa Pavliča, 1908, Kočevska Reka 87 in Franca Anžiola, 1903, Borovec. Dokumente teh "včeraj ustreljenih slovenskih civilistov" je polkovnik Perna 9. avgusta poslal poveljstvu svoje divizije.

8. avgusta (popoldne)

Brignoli (Borec 23-24, knjiga 52) piše, da so še vedno "v tej nesrečni vasi: sedem ustreljenih pri prvem bataljonu." Drugi dan je polkovnik Perna poslal poveljstvu svoje divizije dokumente sedmih ustreljenih, in to za: Jožeta Klariča, 1905, Dolnja Briga 28; Alojzija Ožbolta, 1912, D. Briga 33; Rudolfa Križa, 1891, Gornja Briga 12; Ivana Merlaka, 1896, Preserje 9; Josipa Briškija 1922, Kočevje 365; Andreja Ostermana, 1923, Kočevje - Rudnik 185; Jakoba Gotenca, 1911, Banjaloka 50. Kaže, da so bili res ustreljeni 9. avgusta, kajti tisti dan je polkovnik Perna sporočil poveljniku 1. bataljona podpolkovniku Carignaniju ta imena za "takošnjo ustrelitev."

11. avgusta

Za ta dan Brignoli (Borec 24, knjiga 53) navaja sicer samo enega ustreljenega pri 3. bataljonu, za katerega "so pravili, da je kolovodja tolpe, pozneje pa, da je propagandist." Polkovnik Perna pa je ta dan poslal poveljstvu svoje divizije dokumente dveh ustreljenih, potem ko so uničili partizanske tabore, ki sta jih pokazala. Navaja Viljema Vaniča, 1906, D. Briga, in Jožefa Valentiča, 1902, D. Briga. Vendar neki drugi vir za ta dan navaja le enega ustreljenega v Borovcu.

14. avgusta

Ko Brignoli (Borec 24, knjiga 55) piše o prihodu v "prvo še poznano čudovito lepo vas," misli najbrž na Željne ob robu Kočevskega Roga, ki jo je poznal še iz leta 1941, ko je njegov polk prebival v Kočevju. Ta dan se je namreč začela tretja b faza velike italijanske ofenzive, tj. obkolitev in 'čiščenje' Kočevskega Roga, faza, ki jo je še julija ukazal poveljnik 2. armade na Sušaku general Mario Roatta. Divizija sardinskih grenadirjev je v Kočevski Rog prodirala z njegove zahodne strani, in to diviziji začasno podrejena skupina črnosrajčniških bataljonov "M" na levi strani, 1. grenadirski polk v sredi in 2. grenadirski polk na desni strani divizijskega razporeda. 2. grenadirski polk je imel za prvi del tretje b faze do 16. avgusta operacijsko območje Mlaka - Dolga vas - Stari Breg - točka 819 in v drugem delu od 17. do 23. avgusta prodor od točke 819 k točki 690, tj. naprej v severovzhodni smeri proti vrhu Kočevskega Roga, tako da je njegovo levo krilo prišlo do vasice Pugled (izključno). V tej desetdnevni fazi ofenzive do večera 23. avgusta, ko se je končala ta faza, je 2. grenadirski polk ustrelil nekaj skupin ljudi.

17. avgusta

Za ta dan **Brignoli** (Borec 24-25, knjiga 56-58) navaja "*enega ustreljenca in sedem padlih v boju*". Pravi tudi, da so se polku predali italijanski vojaki, ki so bili partizanski ujetniki, in okoli dvesto ljubljanskih študentov. Vemo, da je bilo pet italijanskih vojakov ujetih 20. junija 1942 pri Rožnem Dolu, da se je Edvard Kocbek 23. junija pogovarjal z njimi (E. Kocbek: *Tovarišija; Dnevniški zapiski* od 17. maja 1942 do 1. maja 1943. 2. izdaja, Maribor 1967, str. 60) in da so bili v partizanskem delavskem bataljonu. Ne drži Strletov podatek, da so bili ujeti 12. avgusta. "Ljubljanski študenti" pa so tisti, ki so jih partizani po rešitvi iz transporta za Gonars pri Verdu večino poslali v partizanski delavski bataljon v Starem Logu. Imen ustreljenega in padlih do sedaj nisem mogel najti v italijanskem gradivu. Ustreljeni naj bi bil tudi rešenec iz omenjenega transporta, po izobrazbi in poklicu celo doktor in uradnik na visokem komisariatu v Ljubljani. Ko je Brignoli naslednji dan pokopal padle partizane in ustreljenega, je tega pokopal posebej in njegove dokumente ter zlati prstan po vrnitvi v Ljubljano izročil škofu, imel pogovor s starši ustreljenega in jim po vojni pomagal s podatki odkriti njegov grob, kot priča korespondenca, objavljena v tretjem delu Brignolijeve knjige (Borec 59-64, knjiga 167-181). V gradivu komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev sem sicer za 18. avgust našel posebej ime ustreljenega, in to Andreja Derčarja, 1905, rojenega v ZDA, bivajočega v Ljubljani. Je morda on tisti, čigar grob so starši odkrili po Brignolijevi zaslugi?

18. avgusta (popoldne)

Komaj je **Brignoli** ta dan pokopal osem trupel - padlih in prejšnji dan ustreljenega, je 2. grenadirski polk popoldne po Brignolijevi navedbi ustrelil sedem oseb. Polkovnik Perna pa je ta dan poročal, da so tisti dan ustrelili osem oseb, "za katere se trdno domneva, da so bili v partizanih." Te osebe so: Anton Poje, 1912, Novi Kot; Mirko Šuligoj, 1922, Fužine; Josip Zupančič, 1915, Smuka; Franc Popit, 1879, Sv. Lovrenc na Pohorju; Jože Benulič, 1905 Šalka vas 43; Franc Globokar, 1923, Fužine 19; Viktor Osterman, 1924, Kočevje - Rudnik 93; Vincenc Smer, 1891, Sv. Lovrenc na Pohorju; Ustrelili so jih v Željnah. Starca, ki ju omenja Brignoli, sta bila najbrž Smer (51 let) in Popit (63 let).

Isti dan popoldne so po Brignolijevem podatku (Borec 26, knjiga 62-63) ustrelili ranjenega mladeniča. Ta se je hotel skriti na drevo, pa so ga odkrili, obstrelili, ujeli in ustrelili. To je torej osmi ustreljenec tega dneva.

20. avgusta

Brignoli (Borec 27, knjiga 64) za ta dan piše, da so ujeli dve ženski upornici, ju nameravali ustreliti, vendar ju je Brignoli rešil, češ da "*bi bilo za slavne vojake, kakršni so naši, nečastno ustreliti razoroženi ženski*". Kaže, da ju je ujel 1. bataljon, ker je podpolkovnik Carignani tisti dan poročal, da so ujeli dve ženski in jih

poslali na divizijsko poveljstvo. Ne vemo tudi za imena tistih treh partizank, ki so jih vojaki ustrelili v neki jami, iz katere niso hotele priti. Za 19. avgust, ko je Carignani poročal, da so ubili dva upornika in prijeli ranjenega dečka, Brignoli nima podatka. O tem dogodku je divizijski poveljnik general Orlando 22. avgusta obširno poročal Robottiju. Navedel je podatek, da so partizani poslednji dve noči usmerili "močno streljanje" proti 2. polku in premični skupini divizije "Macerata" (ta je bila desno od 2. grenadirskega polka), da bi izsilili preboj glavnega partizanskega intendanta Edvarda Reška, za katerega vemo, da ni imel te funkcije. On in še dva partizana naj bi padli pod streli 2. grenadirskega polka. Vojaki naj bi rešili dvanajstletnega mladeniča, ki ga je imel ob sebi padli Rešek iz Device Marije v Polju. Ta bi naj pri Podlipoglavu 2. avgusta ubil soprogo podžupana iz Device Marije v Polju (Marijo) Pogačnikovo, v noči na 6. avgust pa v Vevčah ujel podžupana (Feliksa) Pogačnika in ga dal ubiti, otroka pa je odpeljal s seboj. Vojaki so otroka poslali v vojaško bolnišnico v Kočevju. Od vsega tega Orlando-vega navajanja sem lahko ugotovil le to, da je bil Rešek ključavničar iz Vevč, da je bil v vevški papirnici in na terenu med organizatorji OF, da je odšel 19. junija 1942 v partizane in padel avgusta 1942 v Kočevskem Rogu (Iskra in plamen. Zbornik prispevkov iz zgodovine delavskega gibanja med vojnama in iz narodno-osvobodilnega boja v občini Ljubljana Moste - Polje. Druga dopolnjena izdaja. Ljubljana 1988, str. 570-571.) Usmrtimev zakoncev Marije in Feliksa Pogačnik 3. oz. 8. avgusta 1942 sta opisala France Grum in Ivan Korošec v članku Grmade v Gorjancih v Vestniku, glasilu protikomunističnih borcev (XIII/10-11, oktober - november 1962, str. 27-251). Navajata, da je njunega 13-letnega sina Branka odpeljala na Kočevsko skupina partizanov, ki jih je vodil Franci Gogala. Tam je delal v Delavskem bataljonu. Ob prebujanju iz italijanskega obroča v Kočevskem Rogu je padlo pet partizanov, on pa je bil ranjen v noge in prepeljan v vojaško bolnišnico v Kočevju. Ko je ozdravel, ga je italijanska vojska spustila domov.

24. avgusta

Po nekaj straneh Brignolijeve knjige, ki jih ni mogoče posebej pojasnjevati, je ponovno podatek, ki ga je mogoče najti tudi v italijanskem gradivu. **Brignoli** (Borec 29, knjiga 71) navaja, da so ustrelili starejšega upornika, ki so ga ujeli z orožjem v rokah. Polkovnik Perna je ta dan poročal, da so pri Krislerjih ujeli partizana s puško "Mauser" in ga ustrelili, vendar ni navedel njegovega imena. Isti dan zvečer je polkovnik Perna poročal iz Starega Loga, od koder je začel voditi svoj polk v novi, četrti fazi ofenzive, da so ustrelili dva partizana. V gradivu komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev je podatek o dveh ustreljenih 25. avgusta (?) "blizu Tople Rebri", in to Franc Cvetrežnik - Nande, 1906, Banjšica na Goriškem, in Franc Režek, brez drugih podatkov.

27. avgusta

24. avgusta zjutraj se je začela četrta faza velike italijanske ofenzive, ki je zajela predvsem Suho krajino do reke Krke. Divizija sardinskih grenadirjev je

prodirala na levi in divizija alpskih lovcev na desni strani ofenzivnega razporeda. 2. grenadirski polk je bil na desni strani divizijskega razporeda in je moral do 30. avgusta doseči črto Zagradec (na desni strani) - točka 463 (na levi strani). Četrti dan izvajanja te faze ofenzive je **Brignoli** (Borec 32-34, knjiga 83-87) zapisal: "*Nasmejana vas. Zaradi strahu? Vojaki - kobilice in podlasice.*" In malo dalje: "*To je bila v vsem pasu edina vas, kjer so nas sprejeli z odprtimi rokami. Vsi prebivalci z duhovniki na čelu so nam prišli naproti in župnik, častitljiv starec, nas je pozdravil: "Dobrodošli! Osvobodili nas boste upornikov."* Ženske in otroci so tekmovali med sabo, kdo bo vojakom podaril več sadja, jajc in tudi kokoši." Ta kraj je bil **Ambrus**. Ta dan je namreč divizijski poveljnik general Orlando poročal: "Prebivastvo Ambrusa je sprejelo čete z vidnim zadovoljstvom in je izobesilo italijansko zastavo, ki jo je imelo skrito med tolovajsko zasedbo. Ono prosi za posadko in potrebuje živež, predvsem kruh, sladkor, milo in tobak."

Isti dan pa je moral **Brignoli** zapisati v svoj dnevnik tudi tole: "*Pet ustreljenih, med njimi oče osmih otrok.*" Čez dva dni je polkovnik Perna v zvezi z neko brzojavko iz prejšnjega dne poslal divizijskemu poveljstvu dokumente šestih ustreljenih. To so bili: Jože Brezavšček, 1894, Hinje; Andrej Perko, 1901, Hinje 29; Franc Glavar, 1917, Hinje 2; Milan Ladic, 1907, Hinje 18; Alojzij Pečjak, 1919, Visejc 10; Vladimir Molnar, 1914, Prezid; Po nekem viru naj bi jih ustrelili v Ambrusu. Isti vir tudi za 29. avgust navaja 7 ustreljenih v Vidmu - Krka, vendar ne navede imen. **Brignoli** tega podatka nima, pač pa ima za 28. avgust podatek o "enem ustreljencu", ki ga v italijanskem gradivu nisem našel.

Divizija sardinskih grenadirjev je sodelovala tudi še v peti fazi velike italijanske ofenzive od reke Krke na sever do italijansko-nemške državne meje. Trajala je od 31. avgusta do 4. septembra. Polka sta tudi v tej fazi prodirala enako kot v prejšnji, prvi na levi in drugi na desni strani divizijskega razporeda. Niti za **Brignolija** (Borec 34-36, knjiga 89-94), ki je konec te ofenzivne faze dočakal v stiškem samostanu, niti za njegov polk se ni zgodilo nič posebnega.

Obračun

Po peti fazi velike italijanske ofenzive so divizijo sardinskih grenadirjev v prvi polovici septembra 1942 odpeljali v Liko. Njeno poveljstvo je za delovanje v Sloveniji, ki je trajalo 16 mesecev, navedlo podatke o svojih izgubah. Navedlo jih je posebej za dve obdobji, in to za čas pred veliko ofenzivo in za čas med njo. Od 1. maja 1941 do 15. julija 1942 je imela **mrtvih** 14 častnikov in 120 podčastnikov in vojakov ter **ranjenih** 34 častnikov in 380 podčastnikov in vojakov. Od 16. julija do 4. septembra 1942 pa je beležila **mrtve**: častnika in 8 podčastnikov ter vojakov in **ranjenih** 8 častnikov in 29 podčastnikov in vojakov. V svojem poročilu o ofenzivi je poveljstvo navedlo, da je divizija ubila 278 sovražnikov, ustrelila 213 sovražnikov in jih 126 ujela. Za ustrelitve je navedlo podatke po fazah (v prvi 9, v drugi 74, v tretji 92, v tretji b 36, v četrti 1 in v peti 1), vendar že iz podatkov, ki sem jih navedel, sledi, da jih je ustrelila več kot 213. Za 2. grenadirski

polk neki vir navaja 13 ustrelitev z 90 ustreljenimi v ofenzivi, kar je precej natančno. Veliko večino Brignolijevih podatkov o številu ustreljenih v posameznih fazah ofenzive potrjujejo tudi italijanski viri, ki pa navajajo tudi kraje ustrelitve in večinoma tudi imena ustreljenih.

V gradivu komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani, sem iskal podatke, ali je komisija polkovnika Umberto Perno uvrstila med zločince. Našel sem t. i. dodatno odločbo Z 2336, v kateri beremo samo tole: "Perna je v svoji prijavi z dne 6.9.42 prijavil vojaškemu sodišču Rapeta Radislava kot pripadnika osvobodilnega gibanja, nakar je bil slednji obsojen na 4 leta zapora. V isti prijavi pravi, da je bil ustreljen Jože Brezarš, partizan, in to brez razprave in brez sodbe in izven borbe. Torej je neposredni morilec in pomagač k obsodbi pripadnika osvobodilne borbe Rapeta." Komisija kot dokazno gradivo navaja priloženo Pernovo prijavo pod O-5196-a in obtožnico in obsodbo Rapeta pod O-5196-b,c, ki ju pa v odločbi ni.

Tone Ferenc

DON PIETRO BRIGNOLI ED I SUOI FUCILATI

Riassunto

Nel 1973 è uscito in Italia il libro dell'ex cappellano militare don Pietro Brignoli "Santa messa per i miei fucilati".

La traduzione in lingua slovena è stata pubblicata una prima volta nel 1981 sulla rivista Borec e poi, nel 1996, dalla Mohorjeva družba di Gorizia. Poiché don Brignoli non aveva indicato né il nome dei luoghi e neppure quello delle persone fucilate, i responsabili della rivista Borec hanno cercato di ovviare a questa mancanza, affidando però l'incarico ad un ricercatore non all'altezza del compito.

La Mohorjeva družba invece si è limitata a pubblicare un'ampia introduzione che illustra le circostanze in cui si sono svolti gli avvenimenti.

Sulla base di un gran numero di fonti, soprattutto archivistiche (materiali dell'esercito italiano) ed orali, l'Autore è riuscito ad individuare i luoghi delle esecuzioni e a risalire ai nomi di gran parte dei fucilati. Alla vigilia e nel corso della grande offensiva italiana, il 2° Reggimento (comandato dal colonnello Umberto Perna) della 21ª Divisione di fanteria "Granatieri di Sardegna" (comandata dal generale Taddeo Orlando) passò per le armi oltre 90 tra civili e partigiani prigionieri. Al termine della conflitto la Commissione per l'accertamento dei crimini degli occupatori e dei collaborazionisti in Slovenia dichiarò entrambi i comandanti criminali di guerra.